

Сучасні соціально-економічних умови для особистості, суспільства та держави характеризуються системними процесами на ринку праці, спрямованими на продукування загальнолюдських цінностей та реалізацію сучасних технологій матеріального і нематеріального виробництва. У зв'язку з цим, на часі розроблення та впровадження в життя диференційованої трирівневої моделі здійснення навчально-виховного процесу для старшокласників.

**Редько Валерій Григорович,**  
*доктор педагогічних наук, доцент,  
старший науковий співробітник,  
завідувач відділу навчання іноземних мов  
Інститут педагогіки НАПН України,  
м. Київ, Україна*

## **КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

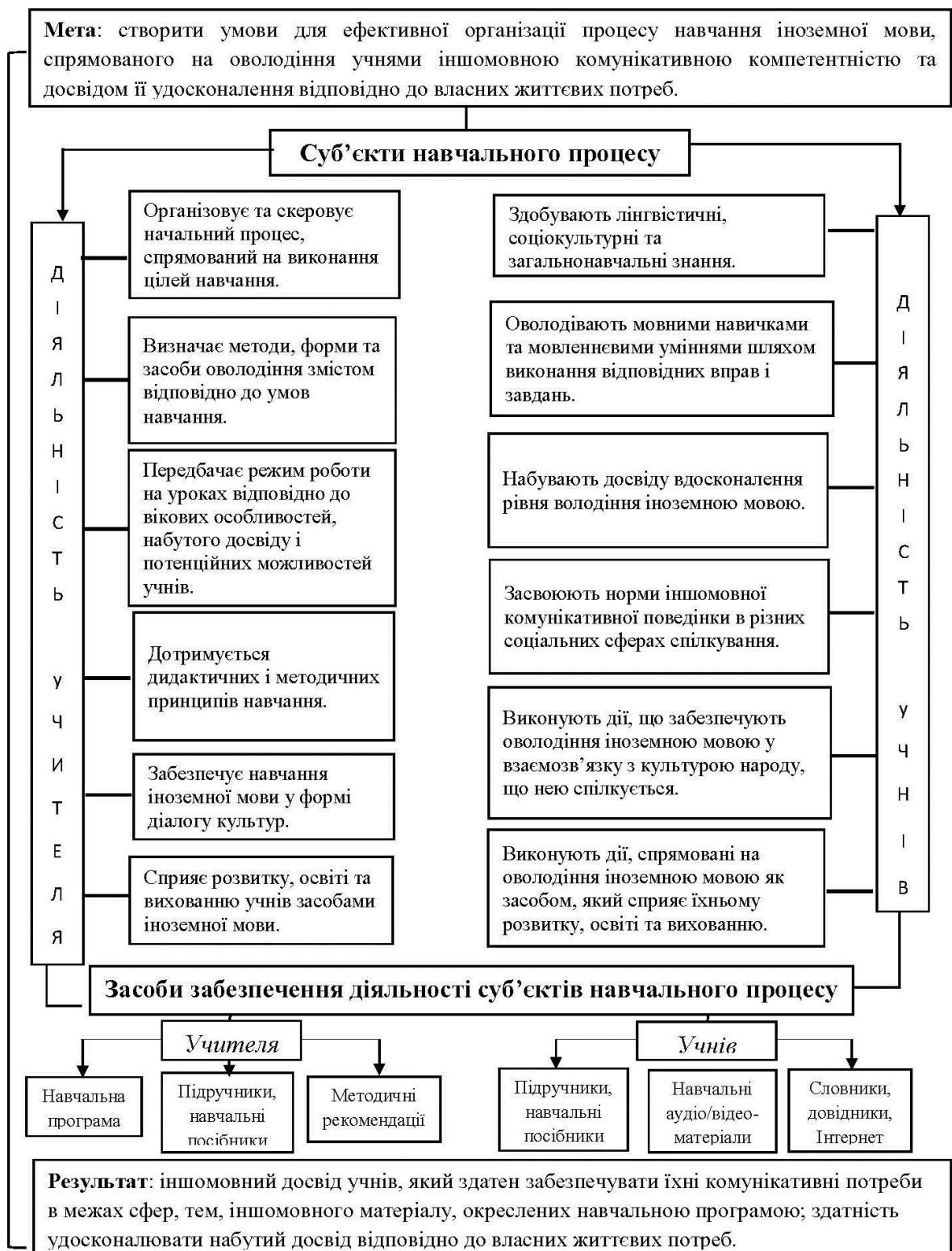
Тенденція останніх років, яка домінує у шкільній іншомовній освіті, передбачає компетентнісне спрямування теорії та практики навчання іноземних мов на нові цільові та змістові аспекти, що зумовлює використання особливих методів, форм і засобів оволодіння іншомовним спілкуванням як механізмом мовленнєвої та соціальної взаємодії в різноманітних сферах міжнародної діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба в перегляді та уточненні деяких усталених підходів до організації процесу навчання іноземної мови.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів початкової школи ми розглядаємо як їхню здатність відповідно до вікових особливостей і потенційних можливостей усвідомлено виконувати навчальні дії, що забезпечують оволодіння іншомовним спілкуванням в усній та письмовій формах у межах сфер, тем, ситуацій та з допомогою мовних засобів, окреслених чинною навчальною програмою [1]. Відповідно, компетентна особистість за результатами вивчення іноземної мови має бути готовою у межах вимог навчальної програми демонструвати уміння доцільно користуватися іншомовною інформацією, презентованою соціальним оточенням, оцінювати та добирати ту, яку потребує її життєва діяльність, впливати на неї, адаптуючи її кількісні та якісні характеристики до власних іншомовних комунікативних намірів [2].

Основними напрямками трансформації змісту відповідно до компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов нами визначено такі: а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності та відповідності іншомовним комунікативним потребам учнів досліджуваної вікової категорії, достатності для забезпечення їхніх комунікативних намірів; б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності – сферами використання в реальних умовах спілкування; в) забезпечення ефективної активізації мовного матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивоване виконання навчальних дій і використання оптимальної системи вправ і завдань та дидактично доцільних додаткових засобів; г) сприяння усвідомленому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів, фактів, зокрема тем для спілкування, змісту мовного і мовленнєвого матеріалу, сутності правил-інструкцій тощо.

Однією із визначальних форм організації процесу навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти, в тому числі у початковій школі, та спрямування його на компетентнісні засади може бути спеціально створене освітнє іншомовне комунікативне середовище, яке ми розглядаємо як збалансований комплекс методів і засобів навчання, які сприяють активному оволодінню учнями спілкуванням у різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до сфер, тем і мовного матеріалу, окреслених чинною навчальною програмою (мал. 1)

Це складне утворення, що ґрунтується на взаємодії двох суб'єктів навчального процесу – *учнів і вчителя*, діяльність яких спрямовується на виконання цілей навчання з використанням дидактично доцільних засобів. Його можна досліджувати як своєрідний освітній простір, який забезпечує цілісне засвоєння *учнями* навчального змісту, дозволяє їм проявляти та розвивати свої здібності, підвищує інтерес до вивчення предмету, умотивовує іншомовну діяльність, засобами іноземної мови дає змогу пізнавати культуру народу, що нею спілкується, а також розповісти своєму іншомовному співрозмовникові про культуру своєї країни, сприяє освіті й вихованню, активізує пізнавальні інтереси, надає можливості для самовдосконалення. Водночас освітнє іншомовне комунікативне середовище дозволяє *вчителю* успішно реалізовувати прогнозовані завдання, проявляти свій професійний досвід, зокрема демонструвати власні творчі дидактичні напрацювання, що сприяють досягненню мети, використовувати методичнодоцільні методи, форми і засоби оволодіння учнями іншомовною комунікативною діяльністю, дає змогу позитивно впливати на їхні дії, стимулювати до активної мовленнєвої взаємодії, враховуючи їхні потенційні можливості та набутий навчальний досвід.



**Рис. 1. Структурно-функціональна модель освітнього іншомовного комунікативного середовища**

Освітнє іншомовне комунікативне середовище передбачає можливість моделювання змісту окремих його компонентів, що зумовлюється завданнями уроків. Насамперед це стосується засобів навчання, зокрема їх типів, видів, кількості та форм використання. Формування механізмів іншомовного спілкування має відбуватися ситуативно в тих часових межах і в тій послідовності, яких потребує навчальна діяльність, що виконують учні на певному етапі уроку. Якщо ставиться завдання формувати мовні навички, то домінуватимуть засоби, спрямовані на засвоєння способів формоутворення та оволодіння функціями лексичної чи граматичної одиниці у мовленні. Відповідно до набутого іншомовного досвіду спостерігатиметься тенденція на урізноманітнення творчих комунікативних завдань, які активізують навчальні дії учнів з метою оволодіння певним видом мовленнєвої діяльності. Причому, окрім засобів, пропонованих підручником, учителеві надається можливість за потреби самостійно долучати додаткові їх типи та види для використання на уроці і варіювати їх кількістю відповідно до умов навчання і результатів, які демонструють учні. Утім, за будь-яких умов він має дотримуватись усталених дидактичних і методичних принципів під час добору таких засобів: доступності, наступності, комунікативної доцільності.

Процес компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи у межах зазначеного вище середовища доцільно організувати поетапно: від рецептивно-репродуктивної до продуктивної діяльності. Це зумовлюється віковими особливостями їхнього інтелектуального розвитку, зокрема ще не досить якісно розвиненими можливостями мислення, пам'яті, аналізу тощо [3]. Як засвідчує шкільна практика, учні відчують значні труднощі у самостійному створенні форм іншомовних лексичних і граматичних одиниць, в усвідомленні їх функцій у мовленні, а незначний рідномовний лінгвістичний досвід ще не дає змоги без підтримки вчителя виконувати нескладні мовні операції та мовленнєві дії

під час продукування іншомовних текстів різного спрямування. Учні потребують не тільки деяких пояснень, але й опори на відповідні зразки як орієнтовну основу діяльності. Оволодіння такими уміннями відбувається упродовж усього навчання у закладах загальної середньої освіти. У кожному класі їх якісні характеристики об'єктивно обмежені мовними засобами вираження мовленнєвого продукту, якісним рівнем їх ситуативної доцільності, віковими особливостями учнів. Це зумовлює потребу визначити: а) відповідний тип і вид засобів, спрямованих на формування умінь і навичок спілкування в усній та письмовій формах; б) їх ієрархію у сконструйованій системі; в) форму застосування (індивідуальну, парну, групову); г) обсяг мовного та мовленнєвого матеріалу, який використовується у змісті вправ і завдань; його складність і трудність засвоєння; д) рівень навченості учнів, зокрема здатність виконувати вправи і завдання, що залежить від їхнього навчального досвіду, якості мовної та мовленнєвої підготовленості, а також від індивідуальних особливостей сприймання, розуміння та активізації мовного та мовленнєвого матеріалу.

Відповідно до комунікативного та діяльнісного підходів, які домінують у шкільній іншомовній освіті, іноземна мова має сприйматись учнями не як сукупність певних мовних формальних елементів, а як інструмент, який дає змогу соціально взаємодіяти з навколишнім світом на рівні текстової діяльності [4]. Досягнення такої якості мовлення може відбуватися за умови, що комунікант володіє відповідними механізмами на продуктивному рівні, що свідчить про його достатні креативні здібності, щоб створювати власні та ідентифікувати чужі іншомовні тексти відповідно до теми чи ситуації спілкування. Як підтвердили проведені нами дослідження, рівень креативності в кожного учня відповідно до його індивідуальних особливостей може бути різним. Якщо школяр не вміє виконувати певної творчої комунікативної діяльності на матеріалах рідної мови, то об'єктивно виникає сумнів в успішності аналогічної роботи

іноземною мовою. Утім необхідно розвивати цей феномен, а тому серед суто комунікативно спрямованих тренувальних мовних вправ рецептивно-репродуктивного характеру виникає потреба у використанні продуктивних (творчих) видів діяльності. Такими є навчально-мовленнєві ситуації, ігрові види діяльності, проектна робота. Поступово їх необхідно починати долучати до навчального процесу вже в початковій школі, особливо в 3-х і 4-х класах, коли учні набули певного навчального досвіду не тільки під час оволодіння іноземною мовою, але й у процесі вивчення рідної мови та інших предметів шкільного циклу. Окрім того, зростаючий рівень їхнього психофізіологічного розвитку дає їм змогу здійснювати нескладні розумові дії, що забезпечують виконання елементарних творчих видів навчальної роботи, зокрема групування, доповнення, узагальнення, аналіз, порівняння, систематизацію тощо. Методично доцільно розпочинати їх виконувати за зразками з поступовим переходом до продуктивної діяльності.

Визначальним пріоритетом змісту навчання іноземних мов у сучасних закладах загальної середньої освіти є його спрямування на оволодіння учнями іншомовним спілкуванням як важливим засобом мовленнєвої взаємодії в сьогоднішньому мультилінгвальному та полікультурному світовому просторі. Така мета зумовлює ставитися до навчального процесу як до різноаспектної діяльності, спрямованої на активне формування в учнів *іншомовної комунікативної компетентності*. Її доцільно розглядати як метакомпетентність та як макрооб'єкт, який складається з кількох різновидових мікрооб'єктів: *мовної компетентності, мовленнєвої компетентності, соціокультурної компетентності, загальнонавчальної компетентності*, які взаємопов'язані, доповнюють один одного та чіткіше розкривають зміст навчальної роботи в межах кожного з них [5]. Виконаний нами пошуковий аналіз іншомовної навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку дав змогу визначити та відповідно інтерпретувати змістові характеристики предметної

іншомовної комунікативної компетентності та її компонентів, на формування яких має спрямовуватися навчальна робота у початковій школі. Її зміст зумовлює використання певного типу, виду та кількості вправ і завдань у межах зазначених складників. Хоч кожний із них потребує різних типів, видів і кількості засобів, які сприяють оволодінню їх змістом, утім завжди буде спостерігатися їх комплексний вплив на весь процес формування.

Узагальнимо на рисунку якісні характеристики результатів навчальної діяльності, яких мають досягати учні початкової школи у процесі вивчення іноземної мови у межах предметної іншомовної комунікативної компетентності у початковій школі (таблиця 1).

Таблиця 1

### Показники сформованості іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТИ	МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
	<p><b>Фонологічна.</b> Здатність нормативно використовувати звукові одиниці(фонеми) відповідно до контексту спілкування (<i>продукція</i>) та адекватно їх сприймати в усномовленневих продуктах (<i>рецепція</i>)</p> <p><b>Лексична.</b> Здатність ідентифікувати під час читання і слухання та нормативно продукувати лексичні одиниці в усному і писемному спілкуванні відповідно до тем, окреслених навчальною програмою, в межах зазначеного мовного матеріалу та ситуації спілкування</p> <p><b>Граматична (орфографічна, орфоепічна, семантична).</b> Здатність нормативно продукувати та адекватно сприймати письмові тексти; дотримуватися правил написання літер/слів, речень, користуватися символами/знаками, умовними позначеннями; усвідомлювати та контролювати організацію змісту продуктивних і рецептивних текстів</p>
МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	<p><b>У говорінні (монолог, діалог).</b> Здатність продукувати звукові тексти відповідно до прийнятих норм і комунікативних завдань</p> <p><b>В аудіюванні (безпосереднє й опосередковане).</b> Здатність ідентифікувати та адекватно розуміти озвучені тексти</p> <p><b>У читанні (ознайомлювальне, вивчальне, пошукове).</b> Здатність ідентифікувати та адекватно розуміти письмові тексти</p> <p><b>У письмі.</b> Здатність продукувати письмові тексти відповідно до прийнятих норм і комунікативних завдань</p>



<b>СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ</b>	<b>Країнознавча.</b> Здатність продукувати і сприймати інформацію, що повідомляє про особливості політичного, економічного, культурного життя країни, мова якої вивчається
	<b>Лінгвокраїнознавча.</b> Здатність адекватно користуватися мовними/мовленнєвими одиницями, характерними країні, мова якої вивчається
	<b>Соціолінгвістична.</b> Здатність продукувати і сприймати мовленнєві висловлення відповідно до соціальних умов спілкування (соціальний статус комунікантів, комунікативна культура)
<b>ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ</b>	<b>Прагматична (уміння вчитися).</b> Здатність задовольняти власні навчальні потреби, що ситуативно виникають і спрямовані на оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю
	<b>Стратегічна (діяльнісна).</b> Здатність користуватися різними стратегіями вербального/невербального спілкування відповідно до наявних умов
	<b>Функціональна.</b> Здатність надавати та запитувати інформацію; висловлювати власне ставлення до неї; привертати увагу до об'єктів спілкування; підтримувати спілкування відповідно до його мети
	<b>Дискурсивна.</b> Здатність програмувати продуктивне мовлення, створювати логічну і зв'язну структуру власного мовленнєвого продукту

Саме ці, презентовані положення, на наш погляд, можуть слугувати лінгводидактичним підґрунтям для організації процесу навчання іноземних мов, зокрема і в початковій школі, в умовах компетентнісно орієнтованого навчання.

### Література

1. Іноземні мови. 1–4 класи: типові освітні програми та методичні рекомендації щодо організації начально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році. Харків, 2018. 80 с.
2. Редько В. Г. Засоби забезпечення системи комунікативних дій компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи: теоретико-методичний аспект. *Український педагогічний журнал*. Київ, 2019. №1. С. 33–44.
3. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва, 1991. 220 с.
4. Key Competencies for Successful Life and Well – Functioning Society; Edited by Dominique S. Rychen and Laura H. Salganik. – Gottingen : Hogrefe and Huber Publishers, 2003. 219 p.
5. Редько В. Г., Полонська Т. К., Пасічник О. С., Басай Н. П. Концепція компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи / за наук. ред. В. Г. Редька. Київ, 2018. 36 с.